

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

RESOURCE SUPPORT FOR THE COMPETITIVE DEVELOPMENT OF FARMS

В статті розглянуто особливості ресурсного забезпечення фермерських господарств як однієї із засад їхньої конкурентоспроможності. Проаналізовано характер використання земельних та трудових ресурсів в системі фермерських господарств. Обґрунтовано необхідність системного підходу щодо підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу вітчизняного фермерства.

Ключові слова: конкурентоспроможність, ресурсний потенціал, земельні ресурси, фермерські господарства, аграрне виробництво.

В статье рассмотрены особенности ресурсного обеспечения фермерских хозяйств как одной из основ их конкурентоспособности. Проанализирован харак-

тер использования земельных и трудовых ресурсов в системе фермерских хозяйств. Обоснована необходимость системного подхода по повышению эффективности использования имеющегося ресурсного потенциала отечественного фермерства.

Ключевые слова: конкурентоспособность, ресурсный потенциал, земельные ресурсы, фермерские хозяйства, аграрное производство.

In the article the peculiarities of resource provision farms as one of the pillars of their competitiveness. Analyzed the use of land and labor resources in farm households. The necessity of a systematic approach for improving the utilization of available resource potential of domestic farming.

Key words: competitiveness, resource potential, land, farms, agricultural production.

УДК 334.732.6

Єременко Д.В.

к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування
Таврійський державний
агротехнологічний університет

Постановка проблеми. Питання ефективного використання ресурсного потенціалу є невід'ємною складовою конкурентоспроможного функціонування будь-якого суб'єкту аграрного підприємництва. Методичною основою оцінки ефективності застосування будь-якого виду ресурсів є порівняння відповідних затрат та отриманого результату, а, враховуючи необхідність забезпечення конкурентоспроможної економічної діяльності, то співставлення із аналогічними показниками інших суб'єктів підприємницької діяльності на рівні регіону.

Для фермерських господарств дана проблема є особливо актуальною, враховуючи структурні трансформації, що тривають в системі вітчизняного аграрного бізнесу та пов'язані із глобалізацією національного економічного простору. Аналізуючи рівень ресурсної бази вітчизняного фермерства, в якості методологічної бази нами були взяті за основу положення теорії факторів виробництва, а саме дослідження характеру використання земельних, трудових та майнових (будівлі, технічні засоби) ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика належного ресурсного забезпечення вітчизняного фермерства за сучасних умов знайшла своє відображення в працях В.К. Збарського, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука, Ю.О. Лупенка, Т.І. Яворської та ін.

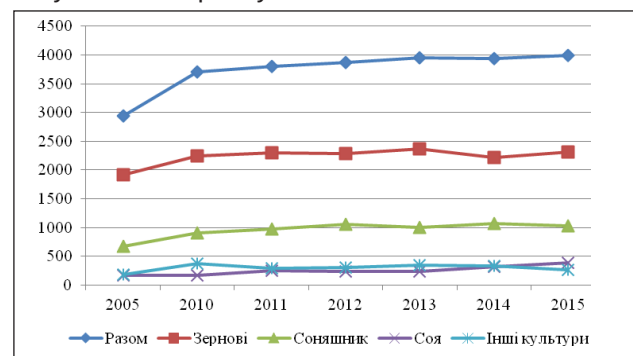
Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз особливостей використання ресурсного потенціалу в системі фермерських господарств України та оцінка ефективності даного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналізуючи динаміку використання земельних ресурсів представниками даного сегменту аграрного підприємництва, необхідно відмітити, що

вона відповідає загальним трендам, характерним як в цілому для сільськогосподарських підприємств, так і по окремих культурах (рис. 1). Так, якщо загальне зростання протягом 2005-2015 рр. становило 4,6% або близько 1100 тис. га, то по фермерських господарствах дані показники дорівнювали відповідно 35,9% та 1056 тис. га. Водночас, якщо по всіх категоріях сільгоспвиробників зростання посівних площ відбувалося за рахунок технічних культур (по соняшнику – на 40%, по сої – на 312%), то розвиток рослинництва у фермерських господарствах має більш диверсифікований характер.

Разом із технічними культурами спостерігається позитивна динаміка по зернових (20,6%), картоплі (60,3%) та плодово-ягідних культурах (58,2%). Останній факт є особливо важливим, оскільки збільшення площ під садами та виноградниками є показником наявності у сільгоспвиробників бізнес-проектів, що носять стратегічний характер, розраховані на тривалий період, а також, на відміну від виробництва зернових та технічних культур, потребують більш складного інфраструктурного забезпечення для ефективного розвитку даного галузевого напрямку.

Рис. 1. Динаміка посівних площ у фермерських господарствах України, тис. га

Дані висновки певною мірою підтверджуються результатами аналізу динаміки структури посівних площ фермерських господарств України за період 2010-2015рр. Зокрема, протягом аналізованого терміну спостерігається одночасне зростання питомої ваги площ під технічними культурами (6,3 пункти) та скорочення частки земель, що відводилася під зернові та зернобобові (-2,8 пунктів) (табл.1). Слід відзначити, що даний процес носить характер визначеної тенденції, а не випадкових коливань, що є результатом дії природно-кліматичних факторів. Так, якщо по зернових та зернобобових культурах, починаючи з 2010 року, річне скорочення частки площ в загальній структурі становило від 1,5 пункту у 2012 році до 3,5 пункти у 2014 році, то по соняшнику динаміка питомої ваги мала синусоїдальний характер (2010-2012 рр. – стабільне зростання, 2013 рік – скорочення на 2 пункти, 2014 рік – зростання на 2 пункти, 2015 рік – скорочення на 1,6 пункти).

Овочеві та плодово-ягідні культури, значення яких для вітчизняного продовольчого ринку є надзвичайно важливим, займають в загальній структурі посівних площ фермерських господарств близько 1% протягом всього аналізованого терміну, що відповідно характеризує рівень підприємницької цікавості з боку даних представників аграрного бізнесу.

Які висновки можна зробити, проаналізувавши динаміку структурних показників, що відповідним чином відображають характер землекористування фермерських господарств як складової системи вітчизняного аграрного виробництва? По-перше, динаміка обсягів використання земельних угідь, їхня структура відображає наміри сільгоспвиробників, вектор бізнес-активності, галузі, на яких підприємець (в даному випадку фермер) концентрує свою увагу з метою отримання прибутку. Результати аналізу наведених даних переконливо свідчать, що за сучасних умов переважна більшість вітчизняного фермерства орієнтується у виробництві продукції рослинництва на вирощування зернових та технічних культур, причому

акцент робиться саме на останній вид продукції. Ми свідомо не розглядаємо результативні показники (урожайність, рентабельність тощо), оскільки метою статті є не аналіз ефективності економічної діяльності фермерів, а визначення її напрямів, а також факторів, що їх обумовлюють.

Причиною соняшникo-зернового напряму функціонування рослинницької галузі в системі фермерських господарств домінування на вітчизняному аграрному ринку великих та дрібних посередників, які не тільки визначають як асортимент продукції, що виробляється, а також формують цінову систему на практично усі її види. Фермерські господарства позбавлені реальної можливості приймати участь у ціноутворенні на власну продукцію, оскільки рівень консолідації суб'єктів даного сегменту аграрного підприємництва не відповідає умовам сьогодення. Внаслідок цього практично відсутня можливість для активного розвитку альтернативних напрямків в рослинництві (овочівництво, садівництво тощо), оскільки дані проекти вимагають зміни у техніко-технологічному забезпеченні, а також потребують сприятливого кредитного середовища.

Проблему ефективного використання трудових ресурсів у фермерських господарствах, на нашу думку, доцільно розглядати з двох позицій. По-перше, використовуючи загальні методичні принципи оцінки результативності застосування будь-якого виду ресурсів, а саме, аналізуючи рівень співвідношення затрат відповідного ресурсу та результатів господарської діяльності, як в цілому, та і в масштабі окремого галузевого напрямку.

В цьому аспекті необхідно відмітити, що результати діяльності існуючої системи збору інформації щодо функціонування фермерських господарств, як підприємницьких структур, хоча і надають певні дані, але ступінь їхньої об'єктивності викликає деякі зауваження. Водночас слід відзначити, що організація ведення документації, яка належним чином відображала б характер використання робочої сили у фермерських господарствах, як власної, так і залученої, не входить до переліку

Таблиця 1

Динаміка структури посівних площ фермерських господарств, %

Найменування культур	Рік						2015 до 2010, +/-
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Зернові та зернобобові	60,66	60,45	58,96	59,93	56,23	57,81	-2,85
Соняшник	24,46	25,44	27,27	25,51	27,26	25,7	1,24
Соя	4,68	6,63	6,01	5,83	8,01	9,81	5,13
Плодово-ягідні культури	0,32	0,34	0,36	0,36	0,37	0,38	0,06
Овочі відкритого ґрунту	0,38	0,46	0,36	0,28	0,29	0,23	-0,15
Картопля	0,28	0,34	0,4	0,31	0,24	0,19	-0,09
Інші культури	9,23	6,34	6,64	7,78	7,6	5,88	-3,35
Разом	100	100	100	100	100	100	X

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики України

важливих питань для керівників даних підприємницьких структур. Таким чином, наявні статистичні джерела дають можливість отримувати певні уявлення щодо стану та результативності використання трудових ресурсів у фермерських господарствах на рівні регіону і в національному масштабі, проте вони не можуть служити базою для глибокого детального аналізу.

По-друге, надзвичайно важливим в процесі дослідження ступеня ефективності використання робочої сили в системі фермерських господарств враховувати не тільки гендерний аспект цього процесу (на що останнім часом робиться акцент у статистичних джерелах), а й аналізувати інтенсивність залучення працівників. На нашу думку, оптимальним співвідношенням загального числа працюючих та найманих працівників може коливатися від 30 до 60%. В ситуації, коли значення питомої ваги найманих робітників становить понад 70%, виникає очевидна небезпека перетворення фермерського господарства на приватне підприємство із відповідними можливими негативними наслідками для соціально-економічного розвитку сільських територій.

Аналіз динаміки використання трудових ресурсів в системі фермерських господарств переконливо свідчить, що протягом 2005-2014 рр. мали місце певні зміни, що стосувалися як загальної чисельності осіб, зайнятих в даній сфері підприємництва, так і їхньої гендерної структури. Так за аналізований період загальна кількість працівників скоротилася майже на 30% або майже 40 тис. осіб (рис. 2).

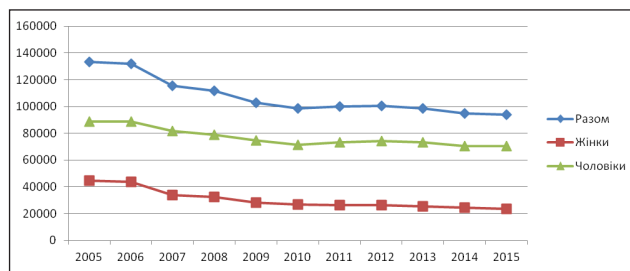

Рис. 2. Динаміка чисельності зайнятого населення фермерських господарств України

При цьому необхідно відзначити, що кількість працюючих жінок скоротилася на 45% (понад 20 тис. осіб), а чоловіків – на 20% (близько 20 тис. осіб). Наслідком даних диспропорцій стало скорочення питомої ваги жінок, зайнятих у фермерських господарствах, майже на 8 пунктів з 33,5 до 26%. Особливе занепокоєння викликає той факт, що після різкого падіння чисельності працюючих у 2007 році протягом наступних семи років скорочення кількості працівників мало характер чітко вираженої тенденції, як в цілому, так і на рівні гендерних груп. Причину цих тенденцій слід шукати, на нашу думку, у активізації залучення фермерами найманої праці, а також використанні у технологічному процесі тяжких, фізично виснажливих операцій, що, в свою чергу, передбачає відповідний гендерний характер попиту на робочу силу.

Підтвердження цього висновку є результати аналізу динаміки кількості найманих працівників, а також значення їхньої питомої ваги в загальній масі працівників фермерських господарств (табл. 2). Протягом 2009-2015 рр. останній показник коливався на рівні 60%, причому, починаючи з 2010 року, демонстрував тенденцію до повільного, але невпинного зростання. Коливання його чисельного значення, на нашу думку, пояснюється загальними негативними економічними тенденціями в аграрній сфері, що, в свою чергу, накладає відповідний відбиток на рівень зайнятості населення, в т.ч. в системі фермерських господарств.

Водночас необхідно відзначити, що протягом останніх років спостерігається якісне зростання ступеня використання трудових ресурсів, причому як власних, так і залучених. За період 2010-2015 рр. загальна вартість сільськогосподарської продукції, а також вартість продукції рослинництва в розрахунку на 1 працюючого у фермерських господарствах зросла на 24%, а по продукції тваринництва – на 18% (табл. 3). В розрахунку на 1 найманого працівника зазначені показники зросли відповідно на 18 та 13,5%. Водночас необхідно відзначити, що характер ефективності використання найманої праці по темпах зростання

Таблиця 2

Динаміка використання найманої праці у фермерських господарствах України

Рік	Кількість працюючих	Кількість найманих працівників	Відсоток найманої праці	Абсолютний приріст відсотка найманої праці
2009	102795	64979	63,21	-
2010	98400	57662	58,60	-4,61
2011	99858	59596	59,68	1,08
2012	100243	59192	59,05	-0,63
2013	98617	58432	59,25	0,20
2014	94780	57185	60,33	1,08
2015	93704	59206	63,18	2,85

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики України

Показники ефективності використання трудових ресурсів у фермерських господарствах України

	Рік					2015 до 2011,%
	2011	2012	2013	2014	2015	
<i>Припадає на 1 працюючого</i>						
– с.г. угідь, га	43,52	43,79	45,14	49,67	46,36	106,53
– в т.ч. рілля	42,28	42,50	43,70	47,93	45,1	106,67
– сільськогосподарської продукції, грн.	162,2	140,7	193,6	202,5	201,8	124,41
– рослинництва, грн.	150,2	128,2	179,4	188,3	187,5	124,83
– тваринництва, грн	12,0	12,5	14,2	14,2	14,3	119,17
<i>Припадає на 1 найманого працівника</i>						
– с.г. угідь, га	72,92	74,16	76,19	82,32	73,3	100,52
– в т.ч. рілля	70,84	71,98	73,76	79,45	71,3	100,65
– сільськогосподарської продукції, грн.	271,7	238,4	326,7	335,6	319,4	117,56
– рослинництва, грн.	251,7	217,0	302,8	312,1	296,7	117,88
– тваринництва, тис. грн	20,0	21,4	23,9	23,5	22,7	113,5

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики України

демонструє певні відмінності по відношенню до загального рівня ефективності застосування трудових ресурсів.

Так, якщо чисельне значення співвідношення загальної вартості сільськогосподарської продукції, продукції рослинництва та загальної чисельності працюючих у фермерських господарствах протягом аналізованого терміну зросло відповідно на 40 грн та 24%, та аналогічне збільшення по найманих працівниках становило 50 грн і 18%. Однією з причин даної ситуації, на нашу думку, є зростання обсягу навантаження робіт, що виконуються найманими працівниками. Так, за аналізований період розмір земельної площі в розрахунку на 1 залученого робітника збільшився більше ніж на 7 га, причому дане співвідношення є практично аналогічним по всім сільгоспугіддям та по площі рілля.

Певна консервативність вітчизняних фермерів щодо вибору виду господарської діяльності, а саме концентрація наявного ресурсного потенціалу на технічно-зерновому напрямку рослинництва при низькій активності у тваринницькій галузі, відповідним чином впливає на стан та рівень ефективності використання трудових ресурсів. Як бачимо, за останні 5 років відбулися суттєві зміни у використанні трудових ресурсів фермерських господарств, підвищився рівень ефективності застосування робочої сили, як власної, так і залученої. Останній аспект, в свою чергу, обумовлює необхідність пошуку якісно нових науково-практичних підходів щодо аналізу сучасного стану та визначення подальших шляхів оптимізації використання трудових ресурсів в системі середнього та малого аграрного бізнесу.

В цьому аспекті надзвичайно важливим є вирішення проблеми професійної підготовки кадрів для суб'єктів малого аграрного бізнесу. Однією з невід'ємних умов конкурентоспроможного функціонування фермерських господарств в умовах

агресивного конкурентного середовища є належне інформаційне забезпечення виробничо-господарської діяльності, надання можливості фермерам самостійно, свідомо на свій розсуд обирати напрям та форму економічної діяльності.

Потрібно також надавати допомогу, насамперед, консультаційну, само-зайнятому населенню з питань отримання земельних ділянок, формування громадських пасовищ, найбільш ефективного використання земельних і майнових паїв. Належну увагу потрібно приділяти інформуванню селян щодо їх прав і обов'язків, можливостей використання земельних, водних, лісових ресурсів, трудової діяльності, оподаткування, фінансування, пенсійного забезпечення.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізовано особливості використання ресурсного потенціалу в системі фермерських господарств. Висвітлено основні тенденції у використанні земельних та трудових ресурсів у вітчизняному фермерстві. Сформульовано напрями підвищення використання ресурсного потенціалу фермерськими господарствами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Збарський В. К. Оптимізація розмірів малих сільських підприємств на засадах інноваційного підходу / В. К. Збарський, А. І. Липов'як-Мелкозьорова // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Ґжицького. – 2014. – Т. 16, № 1(2). – С. 312-326.
2. Лупенко Ю. О. Результати і проблеми реформування сільськогосподарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 26-38.
3. Малік М.І. Перспективи розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях України / М. І. Малік, Л. В. Забуранна // Економіка АПК. – 2015. – № 8. – С. 5-14.

4. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.

5. Сталій розвиток суспільства: навч. посібн. / авт.: А. Садовенко, Л. Масловська, В. Середа, Т. Тимочко. – 2 вид. – К.; 2011. – 392 с.

6. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / [редкол. сер.: Л. И. Абалкин (пред.) и др.]. – М. : Экономика, 1989. – 492 с.

7. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 386с.